

szült referátum vagy címfordítás külön-külön azonosítható. Minden tétel bibliográfiai leírása tartalmazza a címet angol és eredeti nyelven, a szerzőt, a forrásdokumentum címét, folyóiratok esetében a kötet- és füzetszámot, a megjelenési évet és az oldalszámot, kutatási jelentések esetében a kutatóhelyet és nyilvántartási számot, disszertációk esetében a fogadó intézmény nevét, helyét.

A negyedévenként megjelenő kiadvány minden füzete tartalmaz névmutatót, évente az első számmal együtt jelenik meg a kumulált név- és tárgymutató.

A nyomtatott kiadványt elsősorban cserével értékesítjük. Intézményünk jelenleg 226 címre küldi a HRDA-t, évi csereértéke kb. 3 millió forint. A cserepartnerek között vannak könyvtárak (pl. National Library of Australia, Deutsches Museum Bibliothek), kutatóintézetek (pl. International Tin Research Institute, The Pharmaceutical Society of Great Britain, CERN European Organization for Nuclear Research), egyetemek (pl. Helsinki University of Technology), nemzetközi szervezetek (pl. UNIDO, Unesco Library), de a Pergamon Press és a Sony Corporation is a cserepartnerek közé tartozik.

Két évvel ezelőtt lehetőség nyílt arra, hogy a HRDA addig megjelent hat kötetéből adatbázis készüljön. Akkor ez valamivel több mint hatezer tételt jelentett. Azóta évi ezer-ezeröttszáz tétellel növekszik ez a halmaz.

Az adatrögzítés és a keresés CDS/ISIS nyelven történik, amely kiválóan alkalmas szakirodalmi adatbázisok kezelésére. Az adatbázis csatlakozik az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programhoz (IIFP, korábban IIF), így a jelszó ismeretében külföldről is használható. A tételek rögzítése ugyan több mint egy évig szünetelt, de ebben az évben ismételtelen lehetővé vált a pótlólagos és további folyamatos rögzítés.

Mind a kiadvány, mind pedig az adatbázis készítése közben egyetlen cél lebeg a szerkesztők előtt: a magyar tudományos és műszaki eredmények külföldi megismertetése. Ez különösen fontos ma, amikor a világ figyelme nagyobb mértékben terelődött a kelet-közép-európai országokra, mint korábban.

Balogh Margit, Bana Zsuzsa, Stubnya György
(Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár)

A magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék munkálatai

Az alábbiakban rövid beszámoló következik a magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék munkálatairól. Bár még csak a startnál tartunk, és viszonylag kevés eredményről számolhatunk be, mégis fontosnak véljük, hogy a kezdetektől tájékoztatás kísérje a vállalkozást. Reméljük, a későbbiekben is rendszeresen beszámolhatunk róla.

Sokan és sokféleképpen marasztalták már el a hazai könyvtárügyet, amiért a mai napig nem hozta létre a magyar nyelvű általános tárgyszójegyzéket. Ennek a hatékony feltáró és visszakereső eszköznek a hiánya különösen érezhető napjainkban, amikor napirenden van a számítógépes hálózatok kialakítása, a nemzeti adatbázisok kiépítése. Halaszthatatlan feladattá vált tehát a munka mielőbbi megindítása.

Az általános tárgyszójegyzék kialakítása több évig tartó, nagy kapacitást és szakértelmet igénylő feladat, egyetlen könyvtár számára elképzelhetetlen vállalkozás. Bár fő használói az általános gyűjtőkörű könyvtárak (tudományegyetemek könyvtárai, akadémiai könyvtárak, közművelődési könyvtárak, iskolai könyvtárak) lesznek, mindazonáltal a szakkönyvtárak is alkalmas eszköz nyervehetnek benne meghatározott állományrészek tematikus feltárásában és visszakeresésében. Az általános tárgyszójegyzék létrehozása tehát átfogó igény, érdek és feladat.

Az iméntieket az az előterjesztés fogalmazta meg, amelyet Horváth Tibor készített 1991 júniusában a Művelődési és Köznevelési Minisztérium (MKM) könyvtári osztálya számára. A továbbiakban az előterjesztés legfontosabb szakmai részeit ismertetjük.

Maga a tárgyszórendszer három (négy), egymásra épülő eszközként képzelhető el, hasonlatosan egy piramiselvé építkezéshez. A *csúcsot* egy néhány ezer tárgyszóból álló, generikus kifejezéseket tartalmazó, de minden részében kiépített szint képezheti. Kisebb könyvtárak alkalmazhatják, egyben ez a rész töltheti be az "összekötő nyelv" funkcióját is, kb. a BSO-funkciókhoz (Broad System of Ordering) hasonlóan.

A *középső szint* a fenti részletezése, de osztályozó folyamataiban teljes összhangban állva vele. A fenti szint lényegében ennek a generikus, "csúcs" tárgyszavait tartalmazó része. Középméretű könyvtárak és nagyobb könyvtárak nem fegyűjtőkörű dokumentumok indexelésére használhatják.

A *harmadik szint* részletes, specifikus tárgyszavakkal rendelkezik, és mély indexelést tesz lehetővé. A fenti két szinttel hasonló viszonyban van, ahogyan azt az előzőekben leírtuk. Legelőször ezt kell elkészíteni, majd belőle lehet a fenti szinteket mintegy kivonni, perfect átjárást biztosítva az egyes szintek között.

A *negyedik szintet* az ágazati teauruszok képezik, amelyek már elkészültek vagy készülni fognak, de nem ennek a munkának a keretében. A "közlekedés" ezekben úgy biztosítható, hogy a tárgyszómunkák során a teauruszok generikusabb kifejezései beépülnek a felettes szintekbe.

Minden szint lexikai egységei azonos módon épülnek fel. Lexikai egység lehet tárgyszó és utaló. A tárgyszavak nem unitermesítettek, de nem is

szélsőségesen összetett alakban jelennek meg (pl.: jonatánalmák betegségei = jonatánalma és betegség, de nem jonatán és alma és betegség).

A tárgyszó értelmezővel egészül ki, feltünteti a szinonimakapcsolatokat (szimmetrikus relációként, ami lexikai egységként kívánatosá teszi az utalásokat), a szakcsoportot (tudományt, szakterületet) feltüntető kódokkal, a "szint" utalásaival (lásd fentebb) együtt. Legyen továbbá lehetőség idegen ekvivalensek megjelenítésére, és maradjon üres hely helyi célokra is. Egyetlen további utalás képzhető el, az LM, amely az összes lehetséges (nem szinonim) kapcsolatot kifejezi. Ezt helyileg finomítani lehet. Az LM szintén szimmetrikusan épül ki.

Földrajzi (hely) és időt (időtartamot, időpontot stb.) kifejező tárgyszavak relatíve ritkák, de az iménti szabály ezek használatára és forrásaira is vonatkozik.

A későbbi fázisban szakcsoportos részek is készülhetnek. Átmenetileg e feladatra (munkaeszközként feltétlenül) az ETO vagy a BSO használható, akár mindkettő.

A tárgyszórendszer rendelkezésre kell álljon géppel olvashatóan, adatbázisba szervezve, és nyomtatott formában is. Aktualizálása évente, később ritkább periódusokban mehet végbe. Fontos tartozékaik lennének az egymásra épülő használati szabályzatok, kb. három, fokozatosan finomodó indexelési utasítás az egyszerűtől egy kb. PRECIS-bonyolultságú és magas kvalifikációt igénylő eljárásig. Valamennyi szabályzat minden szinten alkalmazható lenne. E használati szabályok következtében az általános tárgyszójegyzék gyökeresen különbözne minden eddigiétől, hiszen az előzőekben említett lényeges részek megadásával az ágazati tárgyszórendszerek és teauruszok is adószak.

Az előterjesztést két szakmai fórum vitatta meg, amelyen az érdekelt könyvtárak vezetői és osztályozási szakemberek vettek részt. Valamennyien egyetértettek az előterjesztés alapkoncepciójával, és a munkák szervezésében is megegyezés született. A munkák kivitelezését és irányítását egy négyfős csoport végzi. A személyi, tárgyi és anyagi feltételek megteremtése folyamatos feladat.

Az előzetes tárgyalások és megbeszélések után 1992-ben megindultak az általános tárgyszójegyzék munkálatai.

Az indulást az tette lehetővé, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete az MKM-től nyert támogatásból költségvetési tervében 50 000 Ft-ot elkülönített erre a munkára. Emellett a könyvtári osztály – felkarolva az általános tárgyszójegyzék ügyét – újabb anyagi támogatást ígért az előrehaladáshoz. Mindez reményt ad arra, hogy ebben az évben az előkészítő munkákat elvégezzük. Ezek keretében a következőket terveztük:

- ▶ Az előzetes munkaeszközként használható szakrend kialakításához a BSO lefordítása. (Ez a munka már elkészült.)
 - ▶ A hazai és külföldi források (tárgyszójegyzékek, teauruszok) összegyűjtése.
 - ▶ Az általános tárgyszójegyzék céljainak megfelelő szótárkezelő szoftver kiválasztása.
- Ha sikerül ebben az évben az előkészítést befejeznünk, 1993-tól megindulhat a tárgyszórendszer kialakítása. Nagyon röviden és vázlatosan az alábbi feladatokat kell elvégezni:
- ▶ szógyűjtés, a lexikai egységek szelektálása, rendezése;
 - ▶ az összegyűjtött szóanyag szelektálása, rendezése;
 - ▶ kiegészítő szógyűjtés (ahol ez szükséges);
 - ▶ a szóanyag lektorálása;
 - ▶ a tárgyszavak közötti kapcsolatrendszer kiépítése;
 - ▶ a szintek kijelölése;
 - ▶ az alkalmazási szabályok kidolgozása.

A munka kivitelezésében elsősorban azoknak a kollégáknak a szakértelmére és tapasztalataira kívánunk támaszkodni, akik részt vettek egy-egy szakterület tárgyszórendszerének vagy teauruszájának a kidolgozásában, illetve jelenleg ilyen fejlesztést végeznek.

Igyekszünk megismerni és összegyűjteni azokat a külföldi és hazai tapasztalatokat, amelyek segíthetnek bennünket a munka szervezésében és a kivitelezésben, ezért előre is köszönünk a tárggyal kapcsolatos minden írásbeli és szóbeli észrevételt.

Környei Márta

(Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum)

A dokumentáció és az információ jövője

Fogalmi körülhatárolás

Az információs-dokumentációs (I+D) tevékenység az információ gyűjtését és elosztását jelenti. Ebben nemcsak a *dokumentalista*, hanem a *könyvtáros* és a *levéltáros* is részt vesz. A három partner között szorosabb együttműködésre van szükség. Az információ kiértékelése ma már nem az információt nyújtó dolga, hanem a kérdést feltevő végfelhasználóé.

Különbséget kell tenni a két alapvető használói típus között: az "eddig", visszakeresésre specializálódott szakember (dokumentalista) és az egyre inkább megnyilvánuló végfelhasználó között. A kutatás-fejlesztés és a gyakorlat embere egyaránt a lehető legegyszerűbben, gyorsan, problémamentesen és olcsón akar hozzájutni az aktuális és a legújabb eredményeket tartalmazó információhoz.